

Чернікова Л.Ф.

УДК 81'272:81'276.6

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАВОЗНАВЦІВ

З кінця 90-х років розпочався новий етап розвитку української літературної мови. Процеси державотворення узаконили державний статус української мови, який мав би максимально сприяти самовиявленню національного генотипу, піднесенню престижу і повноцінному функціонуванню державної мови в Україні.

Оскільки дійсність формується на основі активної діяльності особистості, то одним з провідних завдань є виховання потреби кожного мовця вільно користуватися державною мовою, як засобом формування інтелектуальної культури, національної свідомості, що має вплив на ментальність і моральні якості особи.

Реалізація принципів формування мовної особистості ґрунтується на особистісному підході до мовної освіти, в основі концепції якої містяться гуманізація, розумовий и мовленнєвий розвиток, індивідуалізація в процесі навчання.

Мова – це складова професійної компетенції, показник загальної культури. Фахова мова правників ґрунтується на законах української мови, на її лексичних, морфологічних і синтаксичних нормах. Мовні засоби, що використовуються у діловому мовленні правників, достатньо різноманітні, проте вся багатоаспектність лексики передбачає одну найважливішу вимогу - використання усталених термінів, зворотів мови, формул, що увійшли в діловий стиль і характеризують професійні ситуації в галузі правоохоронної діяльності. Саме стандартизація ділового мовлення суттєво полегшує роботу правників, сприяє забезпеченню умов для створення і розвитку правового суспільства.

В умовах побудови правової держави природним є процес перегляду та становлення законодавчої бази, прийняття нових документів, що регламентують діяльність правоохоронних органів.

Сучасний етап функціонування сучасної української мови, безперечно, не може не позначитися на фаховому мовленні.

Фах правника передбачає висококваліфіковане володіння словом, високу культуру мовлення, бо це вміння якнайтісніше пов'язане з усними виступами – чи то у ролі слідчого, чи у ролі експерта, доповідача, чи державного звинувачувача, судді чи адвоката.

Концепція розвитку юридичної освіти в Україні передбачає підготовку висококваліфікованих юридичних кадрів, здатних до активної, творчої участі в державно-правовому житті, які володіють політичною, правовою і, що надзвичайно важливо, належною мовленнєвою культурою, бо мовлення людини - це її своєрідна візитна картка, яка дає змогу судити про освіченість, ерудицію, начитаність.

Зрозуміло, що суддям, прокурорам, слідчим, адвокатам та, власне, всім, без винятку, працівникам правоохоронних і судових органів треба найперше добре знати те, що має першорядне значення для розв'язання різноманітних юридичних справ, тобто зміст конкретних законодавчих актів, порядок здійснення юридичних процедур, при цьому слід постійно пам'ятати, що вузькопрофесійна підготовка не лише збіднює інтелектуальний потенціал фахівця-юриста, але й не відповідає характеру його професійної діяльності як соціально-публічної. Тому не можна не погодитися з висновком Н.В. Артикуці, яка стверджує, що «навіть чи в якомусь іншому виді писемного (та й усного) мовлення зовнішня форма висловлення має таке велике, а часом і доленосне значення (у житті окремої людини і держави в цілому), як у юриспруденції»

Важливу роль у формуванні мовної культури майбутніх працівників правоохоронних та судових органів має відіграти юридична лінгвістика - прикладна наука, що виникла на стику лінгвістики та юриспруденції, предметом якої є вивчення ролі і функцій мови та мовлення в юрисдикційному процесі як у діахронному плані, так і на сучасному етапі.

Удосконалення мовної підготовки майбутніх фахівців-юристів у вищих навчальних закладах, що перебувають у підпорядкуванні як Міністерства освіти та науки України, так і окремих відомств, потребує

негайного введення в навчальні плани ґрунтового курсу «Юридична лінгвістика», якому, на нашу думку, обов'язково має передувати пропедевтичний практичний курс української мови.

Тут видається нам за доцільне зробити невеликий екскурс у недалеке минуле. Ще в лютому 1990 р. Рада навчально-методичного об'єднання з української та російської мов і літератур та слов'янської філології при Міністерстві вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, «відповідно до прийнятих рішень щодо функціонування української мови в республіці та Закону про мови» переглянула програми й навчальні плани вищих навчальних закладів. Для студентів всіх вищих навчальних закладів тодішньої УРСР вводився курс сучасної української літературної мови, мета якого була сформульована так: «В контексті нового уявлення про зміст гуманітарної освіти підвищити загальноосвітній рівень студентів, поліпшити їхню орфографічну й пунктуаційну грамотність, ознайомити з особливостями наукового стилю мовлення».

На основі цих директив Республіканський навчально-методичний центр Міністерства внутрішніх справ України розробив програми курсів «Удосконалення мовної підготовки» (для тих, хто вивчав українську мову в школі) та «Українська мова» (для тих, хто не вивчав української мови в школі). Подібним чином поступила більшість відомств, які мали у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади.

Безумовно, таке рішення Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти, інших міністерств було потрібне і своєчасне, але більшою мірою розраховане на найближчі 6-8 років, бо вивчення української мови в школі ставало обов'язковим. Таким чином, в перспективі сама собою зникала потреба поділу на групи за складністю при вивченні української мови, але залишалася актуальною проблема удосконалення навичок усного та писемного мовлення студентів вищих навчальних закладів України.

Однак тодішнє освітянське міністерство, глибоко і всебічно не вивчивши мовної ситуації в державі, проявило поспішність при прийнятті нових рішень з цього архіважливого питання. Так, у лютому 1995 р. кафедра українознавства Інституту системних досліджень Міністерства освіти України схвалила програму курсу «Ділова українська мова», яким замінила вкрай необхідний практичний курс української мови. Цим міністерським циркуляром передбачалося і скорочення в два з лишком рази (до 54 годин) кількості годин на вивчення нової дисципліни.

Об'єктивно оцінюючи ситуацію в Україні, треба констатувати, що не можна знімати з порядку денного проблему володіння державною мовою й сьогодні, коли минуло більше двадцяти років з дня проголошення незалежності нашої держави, адже ні для кого не секрет, що в Україні зроблено ще далеко не все, щоб українська мова стала справді державною. Багато ще треба зробити для того, щоб вона в найближчому майбутньому зайняла належне місце в усіх сферах українського суспільства, щоб молода українська інтелігенція, яка сьогодні формується на студентській лаві, вільно володіла мовою держави, в якій живе, навчається і працюватиме. Я. Януш справедливо зазначає, що ця проблема «у наш час є винятково актуальною. Вона набуває державної ваги, оскільки безпосередньо стосується підготовки майбутнього інтелектуального потенціалу молоді України держави - її національної інтелігенції". Таким чином, практичний курс української мови має стати, на нашу думку, підготовчим етапом, прологом до вивчення курсу юридичної лінгвістики в вищих навчальних закладах юридичного профілю і на юридичних факультетах інших навчальних закладів.

Окремі пропозиції щодо змісту цього курсу, правда, не користуючись терміном «юридична лінгвістика», вносить Н.В. Артикуца. Вона пропонує розробити спеціальні лінгвістичні курси для студентів-правників: «Основи правничої мови», «Українська юридична термінологія», «Мова права», «Мова закону і проблеми законодавчої стилістики», «Основи правотворчості і законодавчої техніки», «Культура професійного мовлення юриста і викладача права», «Укладання і редагування правничих текстів», «Судове ораторське мистецтво», введення яких у програму вищої школи, на її думку, сприяло б підвищенню рівня усного і писемного мовлення майбутніх юристів.

Чимало уваги мовній підготовці майбутніх правоохоронців приділяється в Національній академії внутрішніх справ України. Мовна підготовка здійснюється протягом трьох семестрів. На початковому етапі викладається курс «Ділової української мови», потім - курс «Риторики», а на заключному етапі - курс «Юридичного документування».

Міністерством юстиції України, Центром правової реформи і законопроектних робіт створені програми курсів для школи нормопроєктувальників - «Техніка юридичного нормотворення» (П. Рабінович), «Особливості мови законодавчого підстилю документів» (Н. Присяжнюк, А. Максименко). «Разом з тим, - зауважує О.Ф. Юрчук, - звернення до світового досвіду свідчить, що наша система юридичної освіти ще не на належному рівні приділяє увагу мовним аспектам професійної діяльності. Студенти юридичного факультету Амстердамського університету, поліцейських навчальних закладів Нідерландів складають іспити з голландської, англійської, французької і німецької мов, а також з дисциплін мовної спеціалізації «Мовленнєва соціальна взаємодія», «Проблеми істини в мові», «Аналіз мови протоколів» та ін. Відомчі інструкції цієї країни передбачають, що поліцейський, будь-який юрист повинен спілкуватися з особою, укладати всі необхідні документи її рідною мовою». Подібна практика склалася і в США, Великобританії, Швеції, Словачії, Польщі. Та й наші російські колеги дещо випереджають нас у плані мовної підготовки правознавця.

Заради справедливості слід констатувати, що на сьогодні в Україні накопичено достатню кількість наукових праць, написаних на стику лінгвістики та юриспруденції, у т. ч. й дисертаційні роботи. Про актуальність цієї проблематики переконливо засвідчують і рубрики на сторінках юридичних видань, під якими останніми роками публікуються праці з юридичної лінгвістики: «Мові права - належну увагу», «Гостре питання», «Правові питання мови в історичному аспекті», «Сторінки історії», «Питання нормотворчості», «Проблеми криміналістики» (журнал «Право України»), «Українська правнича мова»

(«Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України»), «Запрошуємо до обговорення» («Вісник Львівського інституту внутрішніх справ») та ін.

Отже, можна з упевненістю стверджувати: так, юридична лінгвістика існує нині як окрема наука і навчальна дисципліна, хоч і перебуває на початковому етапі свого розвитку. Завдання її виходять далеко за межі удосконалення юридичної термінології, незважаючи на те, що ця проблема є надзвичайно актуальною сьогодні, коли в Україні інтенсивно протікають процеси державотворення.

Які ж основні завдання юридичної лінгвістики як навчальної дисципліни? Серед найважливіших, думаємо, слід назвати такі: 1) опанування методикою складання та редагування правничих текстів; 2) вивчення методики проведення лінгвістичної експертизи законопроектів; 3) вивчення основ законодавчої техніки; 4) опанування методикою проведення авторознавчих експертиз і фоноскопичних досліджень; 5) робота над підвищенням культури усного та писемного мовлення майбутніх працівників правничих інституцій; 6) вивчення особливостей ораторського мистецтва суддів, прокурорів, адвокатів та інших працівників правоохоронних та судових органів та ін.

Цей перелік, звичайно, не можна вважати повним. Подальший розвиток юридичної лінгвістики як науки достеменно розширюватиме коло завдань юридичної лінгвістики як навчальної дисципліни. Викладене вище дозволяє зробити висновок, що в сучасних умовах юридична лінгвістика набуває особливого суспільного звучання, беручи разом з юридичними науками участь у розв'язанні корінних питань теорії і практики державно- правового розвитку. Мовну підготовку сьогодні слід розглядати як обов'язковий елемент професійної підготовки майбутнього правознавця, а тому не виникає найменшого сумніву щодо введення фундаментального курсу «Юридична лінгвістика» в навчальні програми вищих навчальних закладів, які готують фахівців-юристів.

Джерела та література:

1. Артикуца Н. Нові підходи до мовної підготовки майбутніх юристів і викладачів права / Н. Артикуца // Право України. – 1997. – № 12.
2. Про юридичну лінгвістику як окрему науку див. наші публікації: Юридична лінгвістика як окрема галузь знань // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. – 2001. – № 3; Місце юридичної лінгвістики в системі наук // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2001. – № 2 та ін.
3. Програма й методичні рекомендації з української мови для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів України. – К., 1990.
4. Програма курсу «Удосконалення мовної підготовки». – К., 1993.
5. Програма курсу «Українська мова». – К., 1993.
6. Ділова українська мова: програма курсу для студ. гуманітарн. ф-тів вузів України. – К., 1996.
7. Юрчук О. Ф. Мовна компетенція правника: необхідність і межі / О. Ф. Юрчук // Система і структура східнослов'янських мов : міжкаф. зб. наук.праць. – К., 1999.
8. Ивакина Н. Н. Профессиональная речь юриста : учеб. пособие / Н. Н. Ивакина. – М., 1997.
9. Демченко Т. Українська мова – правові проблеми / Т. Демченко, І. Філіпчук // Право України. – 1996. – № 7; Копиленко О. Мовні проблеми в українській політичній думці та законодавстві 1917 – 1920 рр. / О. Копиленко // Право України. – 1998. – № 9; Судово-лінгвістична експертиза усних повідомлень // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2001. – № 1 та ін.
10. Стецюк Б. Р. Юридична лексика кримінально-процесуального права Гетьманщини : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Б. Р. Стецюк. – Запоріжжя, 1999; Кравченко С. П. Мова як фактор правоутворення та законотворення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С. П. Кравченко. – Одеса, 2000.
11. Токарська А. С. Українська мова фахового спрямування для юристів / А. С. Токарська, О. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – С. 11-16.